

А. О. Касич,
д. е. н., проф., професор кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ
Я. Ю. Яковенко,
аспірант, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук

СУЧАСНІ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

A. Kasych,
Doctor of Science (Economics), Professor of Department of Management,
Kyiv National University of Technologies and Design
Ya. Yakovenko,
Student, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

MODERN SCIENTIFIC AND THEORETICAL APPROACHES TO DEFINITION OF ESSENCE OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті розглянуто сучасні підходи до тлумачення поняття сталого (стійкого) розвитку. Особливу увагу приділено необхідності гармонізації багаторівневих процесів стійкого розвитку та забезпечення їх оптимізації. В результаті дослідження було виокремлено основні характеристики та принципи стійкого розвитку. Наголошується на тому, що стійкий розвиток на макrorівні можливий за умов поєднання консервативних та прогресивних підходів, а на мікрорівні — якщо він: економічно самостійний, екологічно стійкий та соціально сприятливий. Акцентовано увагу на тому, що поняття сталого (стійкого) розвитку має не лише технократичний вимір, у межах якого формуються технічні рішення підтримання стійкості (динамічної рівноваги), але і соціальний, оскільки декларування збалансованості ще не означає наявність достатніх умов для поступового цивілізаційного розвитку. Запропоновано концептуальну модель забезпечення стійкого розвитку на макро- і мікрорівнях.

The article is dedicated to the modern approaches to the interpretation of the concept of sustainable development. Particular attention was paid to the necessity of harmonization of the multi-level process of sustainable development and providing their optimization. The study singled out the main characteristics and principles of sustainable development. It is noted that the sustainable development at the macro level in terms of a combination of conservative and progressive approaches, while at the micro level it is possible if sustainable development is viable, environmentally sustainable and socially beneficial. The attention is focused on the fact that concept of sustainable development does not have a technocratic dimension only, within which emerging technical solutions to maintain stability (dynamic balance) are formed. It also has a social part because declaring balance does not mean sufficient conditions for the gradual development of the civilization. A conceptual model of sustainable development at the macro and mscro levels was offerd.

Ключові слова: стійкий розвиток, стійкість, екологічна безпека, економічна стабільність, соціальне благополуччя.

Key words: sustainable development, sustainability, ecological safety, economic stability, social wellbeing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Філософію сучасного етапу розвитку суспільства визначає концепція сталого розвитку, яка визнає пріоритетним задоволення потреб поточного споживання без негативних наслідків для майбутніх поколінь.

Термін "сталий розвиток" у рамках прийняття "Порядку денного XXI століття" було визначено як нову форму партнерських взаємовідносин задля створення більш ефективної та справедливої світової економіки у Ріо-де-Жанейро ще у 1992 році. Однак

більшість екологічних, економічних та соціальних проблем залишаються не лише невирішеними, а й загострюються.

За таких умов актуальним є завдання забезпечення більш ефективної трансформації концептуальних положень у дієвий інструментарій управління економікою на всіх рівнях її функціонування. Процес втілення принципів сталого розвитку потребує розуміння його сутності, а отже, дослідження понятійного апарату. Окремі положення концепції мають декларативний чи політичний характер, у зв'язку з чим виникає потреба наукового обґрунтування поняття "сталий розвиток" та окреслення шляхів його досягнення.

Щоб вирішити цю проблему варто продовжувати дослідження моделі стійкого розвитку, оскільки це сприяє вирішенню наступних завдань: 1) розуміння процесів розвитку систем та середовищ їх функціонування; 2) універсальне трактування суспільно-політичних та економічних категорій (культура, екологія, технології, ресурси тощо); 3) аналіз принципів збалансованості розвитку, а також причин, загорз та механізмів подолання його розбалансованості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У науковій літературі проблему стійкості вчені досліджують на різних рівнях функціонування економіки: закономірності сталого розвитку на макrorівні розкрито в роботах Забродського В.А. [10], Акімова В.А. [4], Борщука Є.М. [1]; механізми забезпечення стійкого розвитку на мікрорівні (підприємства) представлено в роботах Кульбаки Н.А. [20], Зеткіної О.В. [12], Василенко В.А. [8], Іванова В.А. [13], що підтверджує багатогранність та важливість цих процесів, їх взаємозв'язок та взаємодоповнюваність.

Саме необхідність гармонізації багаторівневих процесів сталого (стійкого) розвитку та забезпечення їх оптимізації зумовлює необхідність перегляду понятійного апарату в контексті виявлення характерних ознак.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в узагальненні підходів до тлумачення поняття "сталий/стійкий розвиток", виокремленні основних характеристик та принципів стійкого розвитку та розробці концептуальної моделі забезпечення стійкого розвитку на макро- і мікрорівнях.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Концепція сталого розвитку має довгу історію, в ході якої мала місце зміна структурних характеристик та рівнів дослідження. Так, відбувся перехід від двокомпонентності (екологічна та економічна складові) до тривимірності (було додано соціальну складову).

Сформульована, на початкових етапах, концепція сталого розвитку, як макроекономічна, має в теперішній час активне втілення у сучасних дослідженнях розвитку підприємств з позиції стійкості, тобто розглядається одночасно через призму економічних, екологічних та соціальних критеріїв та мікрорівні.

Загалом можна вважати, що сучасній концепції сталого розвитку передувала концепція про ноосферу В.І. Вернадського. В обох випадках за основу взято антропологічні уявлення про стійкість.

Стійкість — міждисциплінарна категорія, що використовується як основоположна категорія понятійного апарату стійкого розвитку.

Зупинимось більш детально на тлумаченнях поняття "стійкості". З точки зору загальної теорії систем, стійкість — фундаментальна властивість системи, що забезпечує здатність до існування та можливість збереження нею здатності продовжувати рух, не зважа-

ючи на вплив різноманітних подразників. Попри те, що поняття стійкості зустрічається у фізико-математичних та соціально-економічних науках, екології, інженерії та синергетиці, воно не має чітко визначеного змісту.

З позицій діалектики даний термін має відносний характер та проявляється лише у взаємодії із зовнішнім середовищем, водночас внутрішні протиріччя становлять основу подальших змін [9, с. 37]. Стійкість у статистиці означає незмінність, у динаміці — стійке порушення стабільного стану.

Попри відмінності у трактуванні терміну "стійкість" сам факт існування систем незалежно від предметної області свідчить про існування єдиного поняття стійкості. Тобто існують спільні риси та механізми, характерні для різних форм стійкості. З поняттям "стійкість" нерозривно пов'язане поняття "рівновага". Для кожної системи існує стан рівноваги, до якого вона прагне.

Стійкість саме у значенні "рівноваги" разом з динамізмом виступають умовами економічної рівноваги, а сама концепція загальної економічної рівноваги визначає стійкість як здатність системи зберегти свою якість в умовах мінливого середовища і внутрішніх трансформацій (випадкових або навмисних). Згодом були запропоновані механізми саморегуляції на макроекономічному рівні.

Усе це слугувало підґрунтям формування економічної теорії стійкого розвитку, за якої стійкий розвиток розглядають як прогрес усієї цивілізації та окремих країн, що має збалансований та безконфліктний характер, за умов постійного інноваційно-інвестиційного економічного розвитку, що сприяє вирішенню таких проблем як бідність, експлуатація та дискримінація, збереження довкілля тощо.

Загалом можна виділити три підходи до трактування концепції сталого розвитку [19]: неокласичний (темпи споживання ресурсів відповідають їх кількості), консервативний (мінімальне зменшення природного капіталу), еколого-економічний (жорсткі обмеження потреб заради збереження довкілля).

Варто зазначити, що сам термін з англ. "sustainable development" більш точно перекладається як "самоодатний/рівномірний" розвиток. Саме таке визначення було надано Міжнародною комісією з навколишнього середовища та розвитку. Усі наступні визначення поняття основані на цьому тлумаченні.

При застосуванні даної концепції на мікрорівні, стосовно окремого підприємства, її слід тлумачити як економічне зростання, що задовольняє не лише економічні інтереси самого підприємства, а й потреби суспільства, соціальні та екологічні аспекти його існування в поточний період часу та у перспективі.

Зрозуміло, що сталий розвиток не є єдиним цивілізаційним шляхом розвитку, однак саме він передбачає гармонізацію взаємовідносин людини та біосфери на основі обмеження потреб людства, виходячи з обмежених можливостей біосфери. Інші концепції або ґрунтуються на використанні біосфери як джерела ресурсів, що в поєднанні з досягненнями НТП повинно сприяти задоволенню потреб суспільства (антропоцентризм), або засновані на ідеї розвитку людства шляхом часткової відмови від благ цивілізації та домінуванні біосфери (біоцентризм).

Деякі дослідники трактують сталий/стійкий розвиток як такий, що "підтримується і самопідтримується", "збалансований", "безперервний", "життєздатний", "безкатастрофічний", "гармонійний" та "тривалий" або такий, що постійно "підкріплюється", "захистається" і "оберігається" та розуміють під "стійкістю" допустимість, підтримуваність, керованість [22, с. 26; 1, с. 22].

Саме поняття "стійкий розвиток" деякими науковцями критикується [4] як таке, що не відповідає

Таблиця 1. Систематизація понятійного апарату сталого/стійкого розвитку

№ з/п	Автор	Визначення	Базова характеристика
1	2	3	
Стойкість на макрорівні			
1	Баутін В.М., Чернікова А.А. [5]	Функціональна модернізація матеріально-технічної бази з метою покращення соціального клімату та адаптації до змін навколишнього середовища	Відкритість системи, підтримка гомеостазу, незворотність
2	Здорова О. С. [11]	Властивість системи, покликана забезпечувати її динамічну рівновагу попри дію зовнішніх і внутрішніх факторів. Умовою стійкості визначається відносне збереження характеристик системи	
3	Акімов А.А. [4]	Здатність системи повертатися до стану рівноваги шляхом використання власних та придбаних ресурсів	
4	Кульбака Н.А. [20]	Перебування економічних ресурсів у збалансованому стані задля забезпечення внутрішніх і зовнішніх факторів у довгостроковій перспективі	
Стойкість на мікрорівні			
1	Мохонько Г. А. [2]	Здатність компанії зберігати свою цілісність, слідувати поставленим стратегічним цілям і місії та функціонувати в заданому режимі попри внутрішні і зовнішні впливи, зберігаючи при цьому цілісність та гармонійний розвиток	Змінність, спрямованість і закономірність
2	Кучерявий А.В. [21]	Результат реалізації потенціалу підприємства щодо створення, розвитку та збереження довгий час (декілька галузевих періодів) своїх переваг на конкретному ринку покупця в умовах прискореного технологічного і науково-технічного прогресу на фоні зростаючих проблем з антропогенним впливом на довкілля	
3	Зеткіна О.В. [12]	Забезпечення рентабельної виробничо-комерційної діяльності шляхом підвищення ефективності використовуваних виробничих ресурсів, вмілого управління, стійкого фінансового стану, стабільного розвитку потужності підприємства та соціального розвитку колективу	
4	Іванов В.Л. [13]	Здатність економічної системи підприємства при різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливах не відхилятися від свого стану (статистичного або динамічного) за рахунок ефективного формування і використання фінансових, виробничих і організаційних механізмів	
Розвиток на макрорівні			
1	Коротков Е. М. [17, с. 296]	Сукупність змін, що ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвості системи, її здатність чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища	Впорядкованість та збереження долі стохастичності і невизначеності
2	Забродський В.А. [10, с. 72]	Процес переходу економіко-виробничої системи у інший, більш якісний стан шляхом за рахунок нагромадження кількісного потенціалу та ускладнення структури, наслідком чого є підвищення її здатності чинити опір руйнівному впливу зовнішнього середовища	
Розвиток на мікрорівні			
1	Коршунова С.Д. [18, с. 35-37]	Процес формування, накопичення та використання стратегічних здатностей, аби здійснити адаптацію до зовнішніх умов та задля внутрішньої інтеграції підприємства на ринках праці, капіталу та товарів відповідно до інтересів різних груп суб'єктів ринку	Зміна системи за рахунок внутрішньої діяльності
2	Василенко В.А. [8, с. 101]	Розвиток підприємства – це безперервний процес, плин якого не завжди відбувається постійно і безупинно, найчастіше йде стрибкоподібно з подоланням різних по глибині й охопленню криз, а не разові перетворення з метою досягнення «найкращого» стану системи	

формальній логіці, оскільки розвиток як процес має еволюційний характер, а "стійкий" позначає незмінність величини. З цієї точки зору уваги заслуговує варіант терміну "development durable" (фр. "тривалий/міцний розвиток"). Крім того, існує думка, що ця дефініція не відображає зв'язку між збалансуванням інтересів сьогодення та майбутнього покоління [11, с. 20]. Попри спекулятивний характер таких поглядів, більшість вчених погоджуються з тим, що понятійний апарат концепції сталого розвитку потребує перегляду з точки зору системи взаємозв'язків "людство-природа".

Перш ніж відповісти на питання можливості забезпечення стійкого розвитку, потрібно дослідити сутність понять "стійкість", "розвиток" та "стійкий розвиток", а також розглянути передумови його появи.

Існуючі у науковій літературі теоретичні підходи до понятійного апарату сталого/стійкого розвитку, наведені у таблиці 1, переважно засновані на взаємопов'язаних категоріях "стійкість" та "розвиток".

Щодо терміну "розвиток", згідно з загальноприйнятими підходами, воно позначає якісну зміну об'єктів, яка характеризується цілеспрямованим та незворотнім характером та у результаті якої створюються умови для подальшого саморуку [3, с. 238]. Шлях до стійкості передбачає розрізнення таких понять як "ріст" та "розвиток". Кількісний ріст — основна мета економічної підсистеми, а процес розвит-

ку як якісна зміна системи — основне з завдань, оскільки економічний ріст неможливий без його переходу з екстенсивного у інтенсивний.

Узагальнені риси сталого/стійкого розвитку, які водночас характеризують його цілі, — це врахування інтересів майбутніх поколінь, раціоналізація споживання, підвищення якості життя, співвідношення технічного і економічного розвитку, збереження довкілля. Водночас ключова різниця їх формування і подальшого практичного втілення полягає у механізмах забезпечення.

На макрорівні сталий розвиток реалізується за допомогою адаптаційних механізмів, тобто зі збереженням характерних ознак системи (окремого екосередовища чи країни). Тому його забезпеченню властива відкритість системи, підтримка гомеостазу, незворотність, а самому розвитку — впорядкованість та збереження долі стохастичності і невизначеності.

Для стійкого розвитку на мікрорівні характерні біфуркаційні механізми, тобто його реалізація на основі послідовної зміни якісних станів системи (окремого підприємства). Його забезпеченню властива змінність, спрямованість і закономірність, а самому розвитку — зміна системи за рахунок внутрішньої діяльності.

На думку авторів, у вищевказаних визначеннях поняття "сталий/стійкий розвиток" не висвітлюється така його важлива характеристика як "збалансованість". Це поняття позначає довготривале відтво-

рення змін у кількісному та якісному вираженні з метою підтримки сприятливих умов розвитку та забезпечення оптимальної рівноваги. Тому поняття "стійкий розвиток" слід тлумачити як довготривалий збалансований і керований розвиток, націлений на задоволення потреб з урахуванням обмеженості ресурсів.

При цьому поняття "стійкий розвиток" не можна ототожнювати з "незмінністю". Стійкість, при тому стійкому розвитку, передбачає збереження характеристик системи завдяки зміні та нестійкості окремих її елементів. Навіть тоді, коли система знаходиться у стані нестійкості, відхилення параметрів знаходяться у допустимих межах. Таким чином, розвиток супроводжується зміною стадій стійкості та відносною нестійкості. У цьому випадку під поняттям "стійкий розвиток" розуміють відносну нестійкість, яка забезпечує загальний стійкий розвиток системи.

Багато в чому сучасне розуміння поняття "стійкий розвиток" стало можливим завдяки впливу на його формування синергетичних теорій. Синергетика (або теорія самоорганізації) — це міждисциплінарна наука, покликана вивчати спільні закономірності розвитку окремих природних систем.

На думку багатьох вчених [16, с. 53, 64—65] синергетика може стати методологічним фундаментом для адекватного аналізу умов забезпечення стійкого розвитку та його ролі у запобіганні небажаних та катастрофічних ситуацій.

Об'єктом її вивчення виступають дисипативні системи (тобто такі, які мають спонтанну самоорганізацію) від локального до глобального рівня організації, зокрема: соціальні, екологічні, економічні та природно-соціальні [16, с. 33].

Об'єктом вивчення сталого розвитку виступають різного рівня організації та масштабу соціо-еколого-економічні системи (СЕЕС). Саме елементи СЕЕС, а точніше їх розбалансованість, стали передумовами появи такого поняття як "сталий розвиток":

— економічні передумови: "ресурсний шлях" розвитку людства, що тривав у ХХ ст., призвів до того, що потенціал біосфери було значно вичерпано, а навколишнє природне середовище почало деградувати. Ілюзія невичерпності ресурсів сприяла популяризації низькоєфективних ресурсоруйнівних технологій. Як результат, спостерігався неадекватний механізм ціноутворення на природні ресурси;

— соціальні передумови: зростання кількості населення та диспропорції у рівні оплати праці;

— екологічні передумови: забруднення навколишнього середовища, техногенні порушення цілісності ландшафтів, проблема якості води та їжі тощо.

Сьогодні кожен із елементів сталого розвитку продовжує знаходитися у стані нестабільності:

— екологічна підсистема — спостерігається перевищення допустимих меж антропогенного впливу, внаслідок чого руйнується біосфера;

— соціальна підсистема — відбувається зростання кількості населення, збільшення розриву у рівні доходів та тривалості життя, посилення ролі ідей антропоцентризму, що проявляється у переважанні інтересів окремих соціальних груп;

— економічна підсистема — проявляється пріоритетність економічних цілей розвитку та його екстенсивний характер, що не співпадає з окремими цілями соціальної та екологічної підсистем.

Водночас існує два погляди на те, яка зі складових є формотворчою для цілісності СЕЕС.

Згідно з традиційними поглядами, першоосновою виступає економічна складова, а соціальне та

природне середовища помилково вважаються її обслуговуючими компонентами. Існує також протилежний погляд, за якого лідирують соціальні та екологічні фактори, а економічний виконує підтримуючу функцію. У якості аргументу на користь такої позиції наводять можливість довгострокового успішного функціонування економіки та досягнення соціальних цілей за умов задовільного стану довкілля.

Сутність сталого розвитку можна пояснити також, виходячи з точки зору антропогенного впливу на процеси розвитку. У цьому випадку дане поняття слід розуміти як цілеспрямовану підтримку відхилень параметрів системи, щоб вберегти її від дестабілізації та пошук шляхів запобігання руйнуванню еволюційно сформованої у природі рівноваги. Антропогенна діяльність людини спричинює порушення взаємозв'язків між елементами СЕЕС. Характер та принципи людської діяльності можуть призвести до виникнення локальних кризових ситуацій та поглиблення глобальних протиріч. До таких глобальних протиріч відносять різниці між: зростаючими потребами людства та обмеженими ресурсами; між тими, хто споживає світові ресурси та тими, кого експлуатують заради комфортного існування перших; інтересами нинішнього та майбутнього поколінь.

Щоб зрозуміти механізм існування стійкого розвитку, повернемося до згаданого раніше поняття "стійкість", що характерне для різних систем, оскільки ним позначають її життєздатність, процес адаптації до середовища, що постійно змінюється. У загальній теорії систем стійкість визначається як здатність системи зберігати свої параметри та властивості незмінними в умовах внутрішніх і зовнішніх змін. Варто зазначити, що стійкість не виступає синонімом абсолютної незмінності, оскільки вона підтримується системою за рахунок руху та флуктуацій. Тобто стійкість представляє собою динамічну властивість системи.

Якщо представити "сталий розвиток" як сукупність механізмів управління, то він полягатиме у співіснуванні двох механізмів — позитивних зворотних зв'язків (ПЗЗ) та негативних зворотних зв'язків (НЗЗ). Позитивні полягають у збереженні існуючих тенденцій, а негативні — у посиленні нових. Стійкий розвиток можливий лише за умови одночасної роботи обох механізмів, які забезпечують довгостроковий самоорганізаційний процес всередині системи. В узагальненому вигляді стійкість СЕЕС можна трактувати як здатність динамічної системи розвиватися попри існуючі перепони. При цьому стійкість окремих компонент СЕЕС може бути різною. Загальноприйнята оцінка загальної стійкості системи відбувається, виходячи зі стійкості екологічної підсистеми, оскільки стійкість соціальної і економічної підсистем виступають її похідними.

На основі вищевказаного автором було узагальнено процес забезпечення сталого/стійкого розвитку на мікро- і макрорівнях у вигляді блок-схеми (рис. 1).

На макрорівні переважаюча тенденція орієнтації СЕЕС на економічні орієнтири призводить до порушення стійкості. Сталий розвиток розглядають нерозривно від системи "природа-суспільство", яка характеризується суперечністю зростаючих потреб людства та обмеженості природних ресурсів. Тому економічні цілі варто насамперед підпорядковувати суспільним інтересам (елемент "суспільство" у блок-схемі) та підтримці екологічної підсистеми (елемент "природа" у блок-схемі).

Характеризуючи стійкість, використовують такі описові її складові [6]: інваріантність та ста-

більність, еластичність та гомеостазис, саморегуляція та організованість тощо. Відповідно, можемо зробити висновок, що стійкість як явище забезпечує підтримку динамічної рівноваги, використовуючи допоміжні механізми, що особливо важливо для суб'єктів господарювання на мікрорівні. У запропонованій блок-схемі розглянуті обидва механізми за умови, що стратегічні цілі підприємства мають потрібну спрямованість (економічну, екологічну та соціальну).

Першим універсальним механізмом виступає саморегуляція. Загалом принцип стійкості характеризує рівноважний стан системи, який не можуть порушити зовнішні фактори, значення яких менше порогового, що узгоджується із розумінням стійкості у термодинаміці. У разі виведення системи зі стану рівноваги зовнішніми факторами, баланс буде зміщуватися у напрямку послаблення зовнішнього впливу.

Другий важливий механізм — оптимальна різноманітність елементів задля забезпечення динамічності і гнучкості системи. У разі існування великої кількості складових системи існує загроза посилення внутрішніх протиріч.

Вищенаведене свідчить про те, що стійкість являє собою властивість системи, яка підтримується за рахунок різних механізмів, що забезпечують необхідний інваріант. Інваріантом у цьому випадку виступає траєкторія саморозвитку системи.

Одне з ключових місць у вивченні складних систем займає вивчення їх самоорганізації, яка, у свою чергу, підтримує динамічну рівновагу (або нерівноважну стійкість). Основоположний принцип процесів розвитку полягає у нерівноважній стійкості (прикладом можуть слугувати цикли Кондратьєва). У загальному вигляді зміну стадій процесу розвитку можна представити наступними протилежними тенденціями: дивергенція та конвергенція, посилення та послаблення когерентності, зниження та підвищення рівня кооперації у системі. Стійкий розвиток можливий лише за умов реалізації принципу змінності. Таким чином, протилежні тенденції розвитку (за умов їх чергування) як реакція на вплив зовнішнього середовища чи внутрішніх протиріч дозволяють системі досягати стійкого розвитку.

У рамках теорії самоорганізації розглядають конструктивний вплив "криз" (у даному випадку поняття не має негативного забарвлення) на забезпечення стійкого розвитку. Тому у блок-схемі на мікрорівні окрема увага приділена нестійкості, яка призводить до станів системи, відмінних від гомеостатичного, оскільки за рахунок короткотривалих біфуркацій розділяються тривалі стійкі стани систем. Отже, стійкість має відносний характер, однак триваліша за будь-яку з фаз нестійкості.

Звідси слідує, що стан стійкого розвитку на будь-якому рівні — це послідовність зміни процесів, коли кожна наступна зміна наближає параметри розвитку до ідеальних значень [7, с. 67]. Це означає, що існує допустимий рівень навантаження на систему, за якого забезпечення стійкого розвитку залишається можливим. Якщо навантаження на одну чи декілька з трьох систем перевищує допустимий рівень, підвищується загроза виникнення кризових явищ. Суть забезпечення антикризової безпеки шляхом забезпечення стійкого розвитку полягає у підтримці такого стану системи, за якого можливий поступальний рух вперед. При цьому формулювання стратегії забезпечення стійкого розвитку компанії неможливе без проведення попереднього стратегічного аналізу діяльності підприємства. З іншого боку, саме стратегічний аналіз реалізує можливість внесення

певних стратегічно-спрямованих змін в оперативну діяльність підприємства, аби унеможливити його від кризових ситуацій [15, с. 194].

Таким чином, основу сталого/стійкого розвитку складають три аспекти діяльності — економічний, екологічний та соціальний, що дозволяє екологізувати господарську діяльність на фоні розвитку економіки та вирішенні соціальних проблем. При цьому варто зазначити, що на початкових етапах впровадження стратегії стійкого розвитку компанії можуть обрати пріоритетний напрям (екологічно-економічний, соціально-екологічний чи соціально-економічний) [14]. Сталий/стійкий розвиток — поняття багаторівневе. На мікрорівні його слід розуміти як спричинені наслідки діяльності окремого суб'єкта чи як результат колективного характеру життєдіяльності. Основа стійкого розвитку окремого підприємства — це одночасна взаємодія кількох змінних параметрів, збалансованість яких дозволяє забезпечувати подальший розвиток. Макрорівень інтегрує вищенаведені аспекти розвитку. При цьому взаємодія населення, природи та господарства потребує обов'язкової регламентації та управління. Забезпечення сталого розвитку на макрорівні має відбуватися в умовах відновлення порушених екосистем, обмеження росту ресурсомістких елементів ВВП та ресурсовідновлювану політику з врахуванням потреб майбутніх поколінь. При цьому раціональне природокористування має стати частиною соціального контексту екології.

Проведений раніше контент-аналіз дозволяє виявити характерні ознаки сталого розвитку, а саме:

- перехід від екстенсивного до інтенсивного шляху розвитку за умов дотримання якісного зростання та динамічного розвитку;
 - урахування соціально-економічних аспектів виробничої, іншої господарської діяльності на індивідуальному, локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях;
 - зростання екологічної свідомості, що дозволяє забезпечити розумну поведінку людини як носферної особистості — члена суспільства в його взаємодії з біосферою.
- Щодо основних принципів сталого/стійкого розвитку, пропонуємо виділити наступні:
- рівноважності (поєднання економічних, екологічних та соціальних складових);
 - збалансованості (взаємозв'язки між економічною ефективністю та безпекою, коеволюційним розвитком і охороною довкілля, соціальною справедливістю і безпекою суспільства);
 - прозорості (рівні можливості участі суб'єктів усіх рівнів у забезпеченні стійкого розвитку);
 - відповідальності (забезпечення колективної безпеки та соціального партнерства);
 - раціональності природокористування (переважання новітніх та інноваційних методів і технологій).

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Підводячи підсумки щодо розглянутих понять "стійкість", "розвиток" та "сталий/стійкий розвиток", можемо зробити наступний висновок: не існує єдиного тлумачення поняття "стійкий розвиток", оскільки за його допомогою описують процеси розвитку систем різного характеру та рівнів організації. Нами було вивчено українські та зарубіжні джерела, визначено особливості поняттяного апарату концепції сталого розвитку та схематично узагальнено процес забезпечення стійкого розвитку.

Стійкий розвиток на макрорівні можливий за умов поєднання консервативних та прогресивних

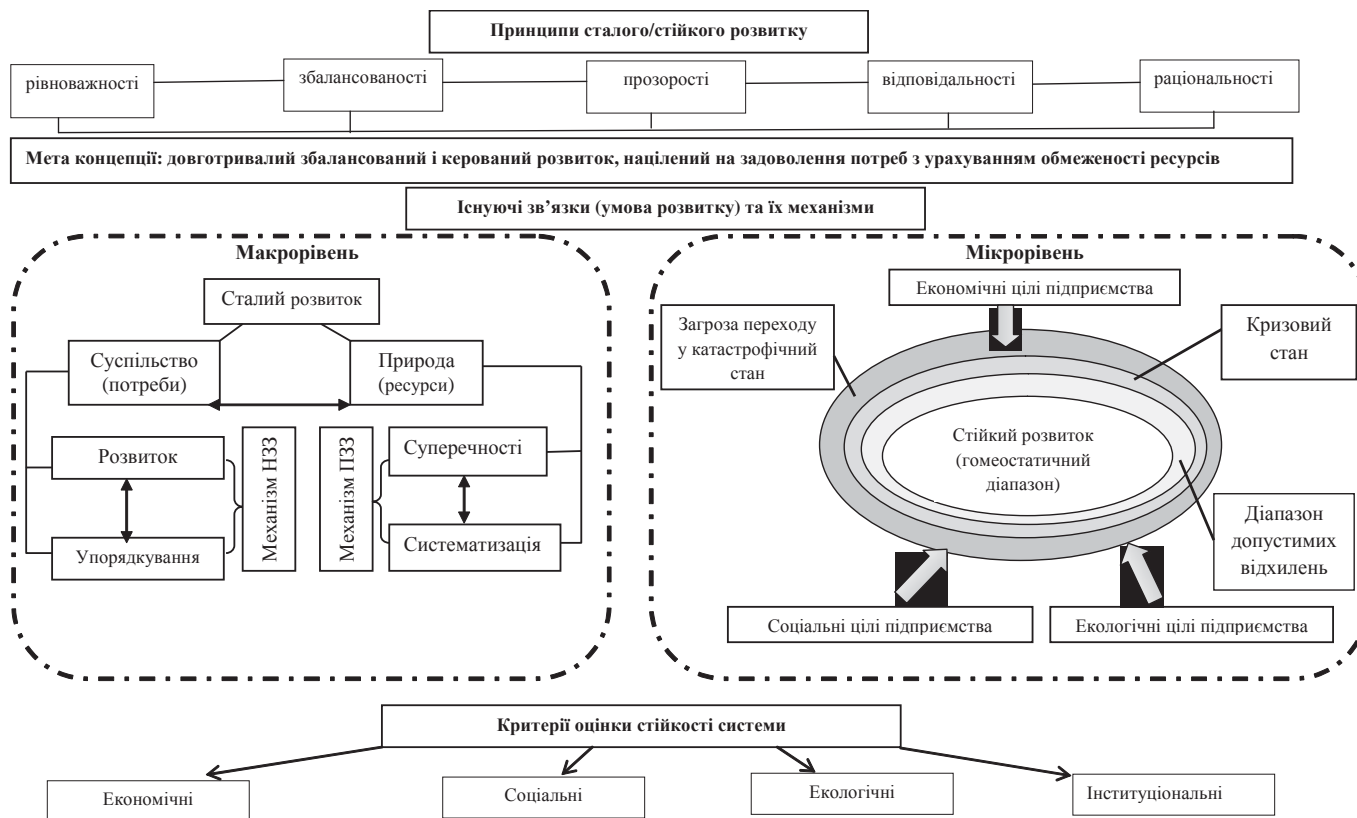

Рис. 1. Концептуальна модель забезпечення сталого/стійкого розвитку

Джерело: розробка авторів.

підходів. Під консервативними слід розуміти ті, які можливі за рахунок дії механізмів негативних зворотних зв'язків, прогресивними — позитивних зворотних зв'язків. До консервативних підходів слід віднести консервування (екологічні заповідники чи заборони), обмеження (ліцензування діяльності, квоти тощо), регламентування та стримування (економічні санкції, штрафи), а до прогресивних — пільгове оподаткування, заохочувальне кредитування, сприяння преси тощо.

Стійкий розвиток суб'єкта господарювання на мікрорівні можливий, якщо він:

- 1) економічно самостійний (viable) — повністю оплачує своє функціонування;
- 2) екологічно стійкий (sustainable) — здатен підтримувати результативну довгострокову діяльність своєї екосистем;
- 3) соціально сприятливий — однаковою мірою задовольняє культурні, матеріальні та духовні потреби суспільства.

Однак поняття сталого/стійкого розвитку має не лише технократичний вимір, у межах якого формуються технічні рішення підтримання стійкості (динамічної рівноваги), але і соціальний, оскільки декларування збалансованості ще не означає наявності достатніх умов для поступового цивілізаційного розвитку. Тому існує подальша необхідність проведення досліджень щодо забезпечення методологічних засад сталого/стійкого розвитку, аналізуючи закономірності процесів розвитку, сформовані в процесі самоорганізації біосфери, що становить перспективу подальших досліджень.

Література:

1. Борщук Є.М. Проблеми оптимізації еколого-економічних систем і концепція сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції,

присвяченої 30-річчю Карпатського біосферного заповідника. — Рахів, 1998. — С. 22.

2. Мохонько Г.А. Оцінювання стратегічної стійкості підприємств видавничо-поліграфічної галузі в умовах нестабільного ринкового середовища [Електронний ресурс] / Г.А. Мохонько // Ефективна економіка. — 2009. — № 2. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=24&p=1>

3. Соціальна філософія: короткий енциклопедичний словник філософський словник соціальних термінів / За заг. ред. В.П. Андрущенко, М.І. Горлача. — Київ — Харків: ВМП "Рубікон", 1997. — 398 с.

4. Акимов А.А. Инновационно-инжиниринговые задачи структурной перестройки экономики / А.А. Акимов, Г.О. Гамидов, В.Г. Колосов. — СПб.: СПбГТУ, 1997. — 261 с.

5. Баутин В.М. Экономическая устойчивость и доходность предприятий молочной промышленности / В.М. Баутин, А.А. Черникова. — Воронеж: Центрально-Черноземное книжное издательство, 2002. — 202 с.

6. Борунов А.К., Пузаченко Ю.Г., Сорокин А.Д., Акимова Е.Д., Кулешова М. В. Картографическая основа геоинформационной системы предупреждения чрезвычайных ситуаций // Изв. РАН. Сер. Геогр. — 1993. — № 5. — С. 90—97.

7. Ванюшин В.А. Устойчивое развитие общества. — М.: Анкил, 2002. — 144 с.

8. Василенко В.А. Организационно-циклическая и структурно-функциональная модели развития организации / В.А. Василенко // Культура народов Причерноморья. — 2004. — № 56. — Т. 1. — С. 100—107.

9. Галданова Д.Д. Устойчивое развитие экономических систем: потенциал, сущность, факторы (региональный аспект): дисс. к. э. н.: 08.00.01. — Санкт-Петербург, 2003. — 180 с.

10. Забродский В.А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем / В.А. Забродский. — Х.: Бизнес Информ, 2000. — 72 с.

11. Здорова Е.С. Организационно-экономические аспекты управления устойчивым развитием региона: дисс. к. э.н.: 08.00.05. — Оренбург, 2005. — 157 с.

12. Зеткина О.В. Об управлении устойчивостью предприятия / О.В. Зеткина. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 2003. — 134 с.

13. Иванов В.А. Организация управления экономической устойчивостью предприятия на основе совершенствования его организационной структуры управления / В.А. Иванов. — Луганск: Изд-во ВНУ им. В. Даля, 2007. — 148 с.

14. Касич А.О. Звіт про стійкий розвиток як аналітичний інструмент формування корпоративної соціальної відповідальності [Електронний ресурс] / А.О. Касич, Я.Ю. Яковенко // Ефективна економіка. — № 10. — 2014. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3400>

15. Касич А.О. Науково-методичні основи обліково-аналітичного забезпечення управління прибутком підприємства / А.О. Касич, Р.М. Циган, О.І. Карбан // Проблеми економіки. — 2013. — № 1. — С. 191—196.

16. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика: Нелинейность времени и ландшафты коэволюции. — М.: Ком Книга, 2007. — 272 с.

17. Коротков Э.М. Концепция менеджмента / Э.М. Коротков. — М.: Дека, 1997. — 304 с.

18. Коршунова Е.Д. Моделирование процесса адаптивного управления организационным развитием предприятия инвестиционно-промышленной сферы / Е.Д. Коршунова // Менеджмент в России и за рубежом. — 2004. — № 2. — С. 34—39.

19. Котляков В.М., Трофимов А.М., Хузеев Р.Г., Боруннов А.К., Гнеденков Л.Н., Селиверстов Ю.П. Географический подход к теории катастроф // Изв. РАН. Сер. Геогр. — 1993. — № 5. — С. 7—17.

20. Кульбака Н.А. Сущность и факторы экономической устойчивости предприятия. — Донецк: Донецкий национальный техн. ун-т, 2002 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uran.donetsk.ua/~masters/2002/fem/kulbaka/lib/s13.html>

21. Кучерявый А.В. Стратегическая устойчивость предприятия: понятие и составляющие / А.В. Кучерявый // Надежность. — 2005. — № 1. — С. 14—18.

22. Романович А.А., Урсул А.Д. На пути к устойчивому будущему // Устойчивое развитие. Наука и практика. — 2002. — № 1. — С. 24—29.

References:

1. Borshhuk, Je. M. (1998), "Problems of optimization of ecological and economic systems and the concept of sustainable development", Materials' mizhnarodnoyi naukovо-prakty'chnoyi konferenciyi, pry'svyachenoyi 30-richchyu Karpats'kogo biosferного zapovidny'ka [Conference Proceedings of the International Scientific-Practical Conference, dedicated to the 30th-Anniversary of the Carpathian biosphere reserve], National University, Rakhiv, Ukraine, pp. 22—27.

2. Mokhon'ko, H.A. (2009), "Evaluation of strategic stability of enterprises of publishing and printing industry in an unstable market environment", Efektivna ekonomika, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 18 Oct 2016).

3. Sotsial'na Filosofiya: Korotkyi Entsyklopedychnyi Filosofs'kyi Slovnnyk Sotsial'nykh Terminiv [Social Philosophy: Brief Encyclopedia Dictionary of Social Terms] / Ed. by V.P. Andrushchenko, M.I. Horlach. — Kyiv — Kharkiv: VMP "Rubikon", 1997. — 398 p.

4. Akimov, A.A. (1997), Innovacionno-inzhiniringovye zadachi strukturnoj perestrojki ekonomiki [Innovation and engineering tasks of economic restructuring] / A.A. Akimov, G.O. Gamidov, V.G. Kolosov, SPbGTU, St. Petersburg, Russia.

5. Bautin, V.M. Ekonomicheskaja ustojchivost' i dohodnost' predpriyatij molochnoj promyshlennosti [Economic sustainability and profitability of enterprises in the dairy industry] / V.M. Bautin, A.A. Chernikova; Voronezh: publishing centre of the Black-earth region, Russia, 202 p.

6. Borunov, A. K. Puzachenko, Ju. G. Sorokin, A. D. Akimova, E. D. Kuleshova, M. V. (1993), "Cartographic basis of the information emergency warning system", Izvestija RAN. Serija Geografija, vol. 5, pp. 90—97.

7. Vanjushin, V. A. (2002), Ustojchivoje razvitie obshchestva [Sustainable development of society], Ankil, Moscow, Russia — 144 p.

8. Vasilenko, V. A. (2011), "Organizational cyclical and structural-functional model of organization development", Kultura narodov Prichernomoria, vol. 232, pp. 100—107.

9. Galdanova, D. D. (2003), "Sustainable development of economic systems: the potential nature of the factors (regional aspect)", Abstract of Ph.D. dissertation, Global economy, Saint Petersburg, Russia.

10. Zabrodskiy, V. A., Kizim, N. A. (2000), "Development of large-scale economic and production systems", Biznes Inform, Kharkiv, Ukraine, 72 p.

11. Zdorova, E. S. (2005), "Organizational-economic aspects of sustainable development of the regional administration" Abstract of Ph.D. dissertation, Global economy, Orenburg, Russia.

12. Zetkina, O.V. (2003), Ob upravlenii ustojchivost'ju predpriyatija [About management of sustainable development for enterprise], Audit-UNITY, Moscow, Russia, 134 p.

13. Ivanov, V. L. (2007), Organizacija upravlenija jekonomicheskoy ustojchivost'ju predpriyatija na osnove sovershenstvovaniya ego organizacionnoj struktury upravlenija [Organization management of the economic stability of the enterprise by improving its organizational management structure], VNU im. V. Dalja, Lugansk, Ukraine, 148 p.

14. Kasych, A. O. Yakovenko, Ya. Yu. (2014), "Sustainability reporting as an analytical tool for Corporate Social Responsibility", Efektivna ekonomika, [Online], vol.10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3400> (Accessed 18 Oct 2016).

15. Kasych, A.O. Tsyhan, R.M. and Karban, O.I. (2013), "Scientific and methodological basis of accounting and analytical support of enterprise management profit", Problemy ekonomiky, vol. 1, pp. 191—196.

16. Knyazeva, E. N. Kurdyumov, S. P. (2007), Sinergetika. Nelineynost' vremeni i landshafty koevolyutsii [Synergetics. The nonlinearity of time and landscapes of coevolution], KomKniga Publ., Moscow, Russia, 272 p.

17. Korotkov, E. M. (1997), Kontseptsiiia menedzhmenta [The concept of management], Dekа, Moscow, Russia, 304 p.

18. Korshunova E.D. (2004), "The modeling process of adapting management of organizing development for investment industry enterprises", The management in Russia and Worldwide, vol. 2, pp. 34—39.

19. Kotljakov, V. M. Trofimov, A. M. Huzeev, R. G. Borunov, A. K. Gnednikov, L. N. Seliverstov, Ju. P. (1993), "The geographic approach to the catastrophe theory", Izvestija RAN. Serija Geografija, vol. 5, pp. 7—17.

20. Kulibaka, N. A. (2002), "Essence and factors of economic stability of enterprise", [Online], available at: <http://uran.donetsk.ua/~masters/2002/fem/kulbaka/lib/s13.html>. (Accessed 18 Oct 2016).

21. Kucheriavyi, A. V. (2005), "The strategic stability of the enterprise: concept and components", Nadezhnost, vol. 1, pp. 14—18.

22. Romanovich, A.L. Ursul, A.D. (2002), "For the way to the sustainable future // Sustainable development", The science and practice, vol. 1, pp. 24—29.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2016 р.